

PROBLEM UZROČNOSTI U KAZNENOM PRAVU

Martinović, Igor

Source / Izvornik: **Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2012, 19, 75 - 104**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:237708>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-22**

PRAVRI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Igor Martinović, dipl. iur.*

PROBLEM UZROČNOSTI U KAZNENOM PRAVU

U radu se obrađuju pojedina pitanja vezana uz problematiku uzročnosti u kaznenopravnoj teoriji i praksi. U prvom dijelu u najkraćim se crtama prikazuju novija prirodoznanstvena i filozofska shvaćanja uzročnosti, da bi se potom prešlo na izlaganje funkcionalnog modela kaznenopravne uzročnosti. U nastavku slijedi prikaz klasičnih teorija uzročnosti i njihova kritika iz aspekta predloženog funkcionalnog modela. Nakon rješavanja određenih terminoloških prijepora, u središnjem dijelu rada obrađuje se svaki od dvaju aspekata uzročnosti: uzročnost u eksplanatornom smislu (faktička uzročnost) te uzročnost u atributivnom smislu (objektivno uračunavanje). Na samom kraju, svrhovitost predloženog modela ispituje se na slučaju iz domaće sudske prakse.

Jedino što je stalno u uzročnosti... jest njezino ime.

Charles Sanders Peirce, filozof,
logičar i matematičar (1839.-1914.)

*Zakon uzročnosti, po mojem uvjerenju, relik je prohujalih vremena,
koji, poput monarhije, preživljava samo zbog pogrešnog uvjerenja
da nikome ne šteti.*

Bertrand Russel, filozof, logičar, matematičar
i povjesničar (1872.-1970.)

1. UVOD

U kontinentalnoj kaznenopravnoj dogmatici problem uzročnosti pojavljuje se još početkom XIX. stoljeća. Za to je osobito zaslužan veliki njemački pravni teoretičar *Feuerbach*. S vremenom, uzročnost se afirmirala kao pitanje od iznimne važnosti, zbog čega je postala predmet sve kompleksnijih i sistematiziranih istraživanja.

* Igor Martinović, dipl. iur., znanstveni novak – asistent na Katedri za kazneno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci

ranijih teorija. Pod kišobranom kauzaliteta danas je okupljen cijeli niz srodnih, ali često i poprilično različitih pitanja, koja unose pomutnju u kaznenopravnu teoriju, a samim time i praksu.

No uzročnost, naravno, nije isključivo kaznenopravni problem. Tim se pojmom već tisućljećima bave mnogobrojni znanstvenici i filozofi. Iako su njihovi pokušaji izgradnje integralnih teorija kauzaliteta propadali jedan za drugim, sporovi u izvanpravnim disciplinama ostavili su dubok trag i u kaznenopravnom poimanju kauzaliteta. U nastojanju da postigne doktrinarnu čistoću, kaznenopravna doktrina često se priklanjala metafizičkim i znanstveno prevladanim tumačenjima, čime je bezrazložno ograničila mogućnost prilagođavanja pojma uzročnosti potrebama svakodnevnog pravnog života. Da li zbog takve mistifikacije ili iz nešto prozaičnijih razloga, problematika kauzaliteta ostala je na marginama interesa hrvatske kaznenopravne znanosti i sudske prakse.

2. PRIRODOZNANSTVENI I FILOZOFSKI TEMELJI UZROČNOSTI

Uzročnost filozofe zaokuplja još od vremena Aristotela, a interes se nastavlja i tijekom srednjovjekovlja, ponajprije u radovima Tome Akvinskog. Početak prirodoznanstvenog pristupa kauzalitetu označava Galilejevo djelo *Discorsi*, objavljeno 1638. godine, u kojem se velik znanstvenik zalaže da se pitanje uzročnosti oslobodi fluidnih i nijansirajućih izričaja karakterističnih za ljudski jezik i formulira pomoću matematičkih jednadžbi. Za Galileja, kauzalitet je podređen deskripciji, tj. pitanje “zašto” podređeno je pitanju “kako”. Empiristička filozofija na to se nadovezala još ekstremnijim stajalištem. Hume, primjerice, smatra da je za ljudsko poimanje uzročnosti presudan asocijativni proces u našem umu, pri kojem – induktivnim mišljenjem – na temelju iskustva povezujemo dva događaja koji jedan drugoga vremenski slijede. Dakle, uzročna veza samo je projekcija našeg induktivnog mišljenja, a ne spoznaja objektivne stvarnosti. Prema klasičnim empiristima, svaki je događaj, temeljem prirodnih zakonitosti, nužan rezultat prethodnih događaja; kauzalitet je stoga tek derivat prirodne nužnosti.

Za razliku od empirista, racionalistička filozofija pridavala je uzročnosti mnogo veće značenje. Descartes je, primjerice, konačnim uzrokom smatrao *vječnu istinu*, koja proistječe iz našeg duha i predstavlja aksiom, odnosno opći sud. Kartezijanska filozofija polazi od dvojnosti duha i tijela, koji su za nju posve odvojeni entiteti. Istina, koja je sadržana u metafizičkom mišljenju, ne može se prema racionalistima spoznati opažanjem fizičke zbilje. Najpoznatiju i najopsežniju kritiku Humeovog stajališta dao je Kant, čije se učenje nastoja-

lo izdići iznad podjele na empirizam i racionalizam.¹ Za Kanta se spoznaja uzročnosti ne izvodi iz iskustva; uzročnost je sintetički *a priori* sud.

Filozofske nedoumice o prirodi uzročnosti nisu imale jačeg odjeka u prirodnanstvenim krugovima, u kojima je od XVI. stoljeća uglavnom vladao kauzalni determinizam. Vjerovalo se da događaji u prirodnom svijetu slijede strogi uzročni obrazac, tj. da svaki prirodni proces s istim (ili približno jednakim) početnim uvjetima dovodi do istog ishoda. Klasično-fizikalno shvaćanje uzročnosti kulminiralo je Laplaceovom tvrdnjom da bi, u slučaju preciznog poznavanja trenutačnog stanja određenog sustava bilo moguće izračunati njegovo stanje u bilo kojoj budućoj ili prošloj točki vremena. Laplaceov determinizam predstavlja vrhunac tzv. deduktivno-nomološkog modela² znanstvenog objašnjenja svijeta, kod kojeg se pojedini događaj smatra objašnjenim ako je podveden pod određeni deterministički zakon. Laplaceovsku sliku svijeta predstavlja “navijeni stroj koji automatski prolazi kroz svoje faze”³.

Kauzalni (“laplaceovski”) determinizam početkom XX. stoljeća biva ozbiljno doveden u pitanje pojavljivanjem kvantne fizike. Tada se oblikuje tzv. probabilistička teorija uzročnosti, koja se temelji na subatomske neodređenosti. Indeterminizam na mikroskopskoj razini dotadašnjim je fizičarima, stasalima na determinističkoj newtonovskoj mehanici, predstavljao veliku novost, pa se uskoro pristupilo analizi fizikalnih i filozofskih implikacija novootkrivene subatomske stvarnosti. Detalji predmetne rasprave često izmiču mogućnostima laičkog shvaćanja, pa ćemo ovdje iznijeti samo jednu od njezinih žarišnih točaka. Naime, pojedina tumačenja kvantne fizike indeterminizam pripisuje stvarnom postojanju neizvjesnosti u univerzumu, dok je za druge indeterminizam tek rezultat ograničenosti spoznajne moći opažača. No neovisno o tome zastupamo li prvu (ontološku) ili drugu (epistemološku) interpretaciju, očito je da je pojavom kvantne fizike dotadašnji deduktivno-nomološki model znanosti na fundamentalnoj razini doživio ozbiljan udarac. Kada je riječ o uzročnosti, ona je, bilo iz ontološkog, bilo iz epistemološkog razloga, ozbiljno relativizirana. Pokazalo se da prirodni zakoni ne određuju sa sigurnošću buduće stanje određenog sustava, već određuju tek vjerojatnost ovog ili onog njegova budućeg stanja.

Daljnji odmak od klasičnog koncepta “laplaceovski” determinirane uzročnosti predstavlja teorija determinističkog kaosa, zbog koje kauzalitet, ozbiljno nagrizen kvantnom teorijom, u još većoj mjeri gubi auru nepobit-

¹ Za Kantovu koncepciju sintetičkih *a priori* sudova i njegovu kritiku Humea v. De Pierris, G. i Friedman, M., Kant and Hume on Causality, u: The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2008.

² Opširnije o tome v. Salmon, W., Causality and Explanation, Oxford University Press, 1998.

³ Babić, D., Filozofski i krivičnopravni pojam kauzaliteta, u: Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, vol. 19., br. 2., str. 226.

nosti. Naime, teorija kaosa upozorava na iznimnu osjetljivost nelinearnih sustava (kojima pripada velika većina prirodnih sustava) na početne uvjete, pri čemu i najmanja razlika u početnim uvjetima dugoročno dovodi do divergencije između promatranih sustava. Dakle, i najmanja, nemjerljiva razlika u početnim uvjetima može dovesti do bitno drugačijih ishoda. Riječ je o pojavi koja je u znanosti poznata pod nazivom leptirov učinak (*butterfly effect*), prema članku matematičara Edwarda Lorenza u kojem se služi popularnom metaforom prema kojoj zamah krilima leptira u Brazilu može rezultirati uraganom u Teksasu.

O pravom značenju kvantne teorije i teorije kaosa (ali i ovdje nespomenute teorije relativnosti) za koncept kauzaliteta i dalje se vode žive debate, naročito u kontekstu već gotovo tradicionalnog sukoba determinista i indeterminista. No do određenih zaključaka možemo doći i unatoč tome što su pojedini aspekti uzročnosti još uvijek diskutabilni. Naime, uzročnost se i u prirodnim znanostima i u filozofiji sve više promatra kao funkcionalni koncept. Napuštaju se metafizička tumačenja, ali se jednako tako odustaje i od klasično-determinističkog, odnosno deduktivno-nomološkog modela, prema kojem je uzročnost realna, empirijska pojava, koja bi se, prema staroj Galilejevom zamisli, mogla u potpunosti matematički izraziti. Čak i kategorija vremena, koja je u filozofskoj tradiciji od velikog značenja za uzročnost (prošli događaj kao uzrok kasnijeg događaja) gubi bilo kakvu važnost u novijim fizikalnim promišljanjima o uzročnosti. Koncept prema kojoj je prošlost "fiksirana", nepromjenjiva, na fundamentalnoj je razini napušten. Naravno, pravo se takvim fizikalnim suptilnostima ne može i ne treba baviti. No, jednako tako, ne treba se zavaravati ni mogućnošću da se uzročnost u pravu ontološki utemelji na kojekakvim simplificiranim formulama.

3. FUNKCIONALNI MODEL KAZNENOPRAVNE UZROČNOSTI

Vidimo da ubrzani znanstveni razvoj onemogućuje da na koherentan i univerzalan način definiramo pojam uzročnosti, zbog čega se taj pojam u novije vrijeme neminovno relativizira. Na taj proces imuna nisu mogla ostati ni filozofska shvaćanja kauzaliteta, koja su ionako već otprije bila obilježena razilaženjima. Dobar dio suvremenih filozofa⁴ napušta potragu za "istin-skim" prikazom uzročnosti, umjesto čega si zadaje skromniji cilj, prilagođen relativističkim poimanjima: "razviti formalnu analogiju (ili analogije) koja će nam pomoći da jasnije razmišljamo o svijetu"⁵. Ističu se različita moguća shvaćanja kauzaliteta, u sklopu kojih se međusobno kombiniraju koncepti kao

⁴ V. npr. Dennett, D., *Evolucija slobode*, Algoritam, Zagreb, 2009., str. 89.-93.

⁵ *Ibid.*, str. 89.

što su uzročna nužnost, uzročna dovoljnost, logička neovisnost, vremensko prvenstvo i razni drugi kriteriji. Navedeni kriteriji uzročnosti nisu hijerarhijski strukturirani; njihova primjena ovisi o potrebama konkretne situacije. Definicija kauzaliteta, prema riječima harvardskog filozofa Halla, ovisi o “kontekstualno-specifičnim značajkama naše konceptualizacije situacije”.⁶

Ne preostaje drugo nego da se takvim elastičnim tumačenjima prilagodi i pravna znanost. Međutim, takvo što mukotrpan je proces. Kao što su već sedamdesetih godina XX. stoljeća uočili pojedini anglo-američki autori,⁷ pravničkom načinu razmišljanja relativizam je inherentno odbojan jer ugrožava doktrinarnu čistoću, a potencijalno i autoritarnost sudske odluke. No upravo zato neopravdanima se pokazuju strahovanja *Hassemera*, koji tvrdi da je prirodoznanstveni proboj u domenu kaznenog prava “zov sirena”,⁸ u kojem vidi potencijalnu opasnost povratka Lombrosa, tj. nekakvog ekstremnog oblika nativizma, zbog čega pledira za prestanak nametanja prirodoznanstvene “hegemonije”.⁹ Upravo suprotno: relativiziranje uzročnosti, do kojeg je došlo odbacivanjem deduktivno-nomološkog modela, kaznenom je pravu odriješilo ruke u pogledu mogućnosti da razmjerno autonomno oblikuje pojam uzročnosti koji će odgovarati njegovim konkretnim potrebama ili pak da taj pojam odbaci kao suvišan.

Bespredmetnom se stoga pokazuje tendencija da se kauzalitet u kaznenom pravu raslojava i usložnjava, a da se prije toga ne utvrdi koji je uopće smisao uvođenja ovog pojma u kaznenopravnu dogmatiku, tj. koji se praktični problemi njegovom primjenom misle riješiti. Pri postuliranju funkcionalnog koncepta kaznenopravne uzročnosti poslužiti ćemo se modificiranom verzijom teorije anglo-američkog autora *Honoréa*,¹⁰ bliskog suradnika proslavljenog pozitivističkog pravnog teoretičara *H. L. A. Harta*. *Honoré* razlikuje tri funkcije kauzaliteta u pravu: prediktivnu, eksplanatornu i atributivnu.¹¹ Prediktivna funkcija (*forward-looking function*) uzročnosti sastoji se u predviđanju što će se u budućnosti dogoditi ako su zadovoljeni određeni uvjeti. Budući da je suvremeno kazneno pravo orijentirano na počinjeno kazneno djelo (*Tatsraf-*

⁶ Hall, N., *Two Concepts of Causation*, u: *Causations and Counterfactuals*, The MIT Press, Cambridge, 2004., str. 32.

⁷ V. Suppes, P., *A Probabilistic Theory of Causality*, North-Holland, Amsterdam, 1970.

⁸ Hassemer, W., *Grenzen des Wissens im Strafprozess. Neuvermessung durch die empirischen Wissenschaften vom Menschen?*, u: *Zeitschrift für die gesamte Strefrechtswissenschaft*, 4/2009., str. 840.

⁹ *Ibid.*, str. 848.

¹⁰ V. Honoré, A., *Causation in the Law*, u: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/causation-law/>

¹¹ Sličnom podjelom koristi se i *Salm*, koji razlikuje uzročnost kao dokazno pitanje (*Beweisfrage*) i pravno pitanje (*Recchtsfrage*). V. Salm, K., *Das vollendete Verbrechen*. Erster Teil. Zweiter Halbband, Duncker & Humblot, Berlin, 1967., str. 142.-146.

recht), prediktivna funkcija u drugom je planu i neće se razrađivati u nastavku ovog rada.

Eksplanatorna funkcija (*backward-looking function*) uzročnosti sastoji se u analizi koji prošli događaj najbolje objašnjava neki kasniji događaj, tj. što se, kako i zašto dogodilo. Ta se funkcija realizira u primjeni iskustvenih i prirodnoznastvenih pravila pri utvrđivanju činjenica, na koje kazneno materijalno pravo tek u kasnijoj fazi nadovezuje određene pravne učinke. Riječ je, dakle, o činjeničnom pitanju; stoga praktički jedino ograničenje pri ostvarivanju eksplanatorne funkcije kauzaliteta predstavljaju postupovna načela i pravila. Pokazat ćemo to na primjeru koji navodi *Novoselec*¹²: kada vozač motornog vozila pregaži pješaka koji je prethodno ležao na cesti, a sudskomedicinski vještak ne uspije utvrditi je li pješak u trenutku pregaženja još uvijek bio živ, tu ne pomažu nikakve kaznenopravne formule uzročnosti. *Novoselec* pravilno zaključuje da “u takvim slučajevima ne preostaje drugo, nego primijeniti načelo *in dubio pro reo* i uzeti da uzročnosti nema”.¹³ Analognu situaciju susrećemo i u poznatom njemačkom predmetu *Contergan*: na pitanje je li korištenje lijeka za spavanje tijekom trudnoće prouzročilo probleme u embrionalnom razvoju djeteta, formule uzročnosti ne daju nikakav odgovor.¹⁴ I ovdje preostaje jedino *in dubio pro reo*. Aspekt kauzaliteta kojim se ostvaruje njegova eksplanatorna funkcija u nastavku rada nazivat će se uzročnošću u eksplanatornom smislu, odnosno faktičkom uzročnošću.

Atributivna funkcija uzročnosti od posebnog je značenja za kazneno pravo. Ona se sastoji u pripisivanju promjene u vanjskom svijetu određenoj osobi. Određeni se događaj tretira kao rezultat pojedinčeva utjecaja na svijet – on se pojedincu uračunava (pripisuje, atribuiraju, askribira). Ta je funkcija uzročnosti neodvojiva od procesa vrednovanja, što je uočeno i u njemačkoj teoriji. Budući da njemačka doktrina zagovara odvajanje vrednovanja, tj. normativnog ocjenjivanja, od empirijski spoznatljivog sadržaja, kauzalitet se ondje razdvaja na učenje o uzročnoj vezi (*die Lehre von Kausalzusammenhang*) i normativno, tj. objektivno uračunavanje. Pritom se zaboravlja da, u svjetlu novijih prirodnoznastvenih spoznaja, kauzalitet gubi laplaceovsku, deduktivno-nomološku nepobitnost, koja bi eventualno opravdavala njegovo svođenje na formulu *condicio sine qua non*. Učenje o uzročnoj vezi, koje se temelji upravo na (izvornoj ili prilagođenoj) formuli nužnog uvjeta, nalazi se stoga na svojevrsnom brisanom prostoru. Ono, naime, ne pridonosi nijednoj od dviju temeljnih funkcija uzročnosti u kaznenopravnoj dogmatici: ni eksplanatornoj (budući da ničim ne

¹² Novoselec, P., *Opći dio kaznenog prava*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2010., str. 172.

¹³ Loc. cit.

¹⁴ Roxin, C., *Strafrecht – Allgemeiner Teil*, sv. I., Verlag C. H. Beck, München, 2006., str. 354.

pridonosi razjašnjenju činjeničnog stanja), ni atributivnoj (budući da ne pruža nikakve kriterije uračunavanja). Unatoč tome, ovo je učenje, zaogrnuo u plašt tobožnje empiričnosti, u doktrini preživjelo sve do danas. Stoga mu u nastavku rada treba posvetiti dužnu pažnju.

4. UČENJE O UZROČNOJ VEZI – KRITIKA IZ PERSPEKTIVE FUNKCIONALNOG MODELA UZROČNOSTI

4.1. Teorija ekvivalencije

Teorija ekvivalencije je najrasprostranjenija kaznenopravna teorija uzročnosti, koju najviše primjenjuje i naša sudska praksa.¹⁵ Ona se temelji na formuli *condicio sine qua non*, prema kojoj je uzrok svaki onaj događaj bez kojeg ne bi došlo do određene posljedice. Prevedeno na logički jezik, riječ je o formuli nužnog uvjeta, koja se preciznije izražava na sljedeći način: ako je x nužan uvjet za y , prisutnost y nužno pretpostavlja prisutnost x . Međutim, prisutnost uvjeta x sama za sebe ne podrazumijeva nastupanje y .¹⁶

Ishodište ove teorije nalazi se u njemačkoj dogmatici sredine XIX. stoljeća, u radovima *Gläsera* i *von Burija*.¹⁷ Teoriju je uskoro prihvatio njemački Carevinski sud, precizirajući je hipotetičkim postupkom eliminacije¹⁸ (*Hinwegdenken*), da bi se njome u poraću nastavio koristiti i Savezni sud. Teorija ekvivalencije rano je počela biti podvrgavana teorijskim kritikama; još je *Liszt* tvrdio da *condicio sine qua non* dovodi do apsurdna te umjesto toga zagovarao suženje kruga uzroka.¹⁹ No zbog svoje jednostavnosti i zvučnosti²⁰ formula nužnog uvjeta opstala je u sudskoj praksi dobrim dijelom sve do danas.

Iako pristajanje uz “čistu” teoriju nužnog uvjeta ima dugu povijest u kontinentalnoj, pa i u angloameričkoj (*but-for theory*²¹) pravnoj tradiciji, pitanje je pridonosi li ta teorija imalo raščišćavanju nejasnoća vezanih uz kauzalitet.

¹⁵ Novoselec, P., *Opći dio...*, str. 169.

¹⁶ Osim nužnog uvjeta, u logici, matematici i filozofiji poznat je i pojam dovoljnog uvjeta. Ako je x dovoljan uvjet za y , tada iz prisutnosti uvjeta x nužno proizlazi prisutnost y .

¹⁷ V. Roxin, C., *op. cit.*, str. 352.-353.

¹⁸ Slovenski autor *Ambrož* za hipotetičku se eliminaciju koristi terminom “odmišljanje”, koji se, doduše u vrlo ograničenom opsegu, u istom značenju koristi i u hrvatskom jeziku. V. Ambrož, M., *Objektivna pripisljivost v kazenskem pravu*, u: *Zbornik znanstvenih razprav*, vol. 65, 2005., str. 55.

¹⁹ V. Liszt, F., *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*, De Gruyter, Berlin – Leipzig, 1919., str. 123.-125.

²⁰ Triffterer, O., *Österreichisches Strafrecht – Allgemeiner Teil*, Springer, Beč, 1994., str. 124.

²¹ Poblize o tome Honoré, A., *op. cit.*

Kao što smo naznačili u prethodnom poglavlju, teorija ekvivalencije, kao i cjelokupno “učenje o uzročnoj vezi,” ne zadovoljava nijednu od dviju pravnih funkcija kauzaliteta – eksplanatornu funkciju ne ostvaruje budući da ne pomaže u objašnjavanju kako je do određenog događaja došlo, dok atributivnoj ne pridonosi iz razloga što ne daje nikakve kriterije normativnog uračunavanja.

Osim što je neupotrebljiva iz funkcionalne perspektive, teorija ekvivalencije više je nego upitna i na fundamentalnoj, tj. “prirodoznanstvenoj” razini, na koju se zagovornici ove teorije izričito pozivaju.²² U kaznenopravnoj doktrini uobičajeni prigovor toj teoriji jest *regressus ad infinitum*, odnosno činjenica da se u traženju uzroka može ići beskonačno unatrag (rođenje ubojice kao nužan uvjet ubojstva itd.). Pravno gledano, širenje pojma uzroka na toliko udaljene radnje nema nikakvog smisla, što je uočeno već u predratnoj njemačkoj dogmatici. U svjetlu novih prirodoznanstvenih spoznaja (v. *supra*, 2.), ovaj se prigovor pokazuje naročito aktualnim, budući da se fizika formulom nužnog uvjeta nipošto ne služi kao nekakvim vrhovnim mjerilom kauzaliteta. Naime, budući da u stvarnosti postoji tek distribuirani kauzalitet, koji je relativan i nelinearan (podsjeća na masovnu lančanu reakciju), i čija ukupnost izmiče ljudskim spoznajnim mogućnostima, čak i na prirodoznanstvenoj razini vrši se svojevrсна selekcija uvjeta. Samo se neki od njih “ustoličuju na funkciju” uzroka. Naprotiv, ako pođemo od teorije ekvivalencije, zamah leptirovim krilima nužan je uvjet za uragan (budući da bi u slučaju hipotetičke eliminacije zamaha uragan izostao), pa je on ujedno i uzrok. Očigledno je stoga da je formula *condicio sine qua non* apsurdna;²³ u konačnici, ona uzročnom čini apsolutno svaku ljudsku radnju u cjelokupnoj povijesti čovječanstva. Zbog toga teoriju ekvivalencije u cijelosti treba odbaciti, a ne tek pokušavati ograničiti njezin domet, ili čak neutemeljeno tvrditi kako je ona “najsvrhovitija kaznenopravna teorija uzročnosti.”²⁴

4.2. Individualizirajuće teorije i teorija adekvatnosti

Na ovom mjestu ukratko ćemo se osvrnuti na pomalo zaboravljene individualizirajuće teorije uzročnosti. Prema njima je uzrok (*Ursache*) onaj uvjet (*Bedingung*) koji sadržava određene posebnosti u odnosu na ostale uvjete, zbog čega se od njih kvalitativno ili kvantitativno razlikuje. Prema pristalicama tih teorija, diferenciranje uzroka od “običnih” uvjeta može se vršiti samo

²² “Čisto naturalističko shvatanje uzročnosti (...) je u osnovi teorije ekvivalencije.” Tomić, Z., O uzročnosti u krivičnom pravu, u: Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, vol. 49, 2006., str. 469.

²³ Tako i Roxin, C., op. cit., str. 354.

²⁴ Bačić, F., Kazneno pravo – opći dio, Informator, Zagreb, 1998., str. 155.

u konkretnim slučajevima, a ne nekakvom generalnom klauzulom.²⁵ Među tim teorijama ističe se *Bindingova*, prema kojoj je uzrok ona radnja koja je od pretežnog, tj. odlučujućeg uzročnog značenja (*Übergewichtstheorie*). Varijanciju na temu predstavlja *von Birkmeyerova* teorija, koja uzrok označava kao “najdjelatniji” uvjet.²⁶

Velik doprinos individualizirajućim teorijama daje *Živanović*. On pravilno primjećuje da “kriterijum razlikovanja uslova u uzroke i proste uslove nije jednostavan, već ovo razlikovanje zavisi od individualnosti ispitivača, menjajući se tako s njegovim ciljem istraživanja uzroka, koji se menja prema njegovoj profesiji, karakteru, vaspitanju, iskustvu, inteligenciji, navikama itd.”²⁷ *Živanović*, kao i nebrojeni drugi kaznenopravni teoretičari, upada u zamku mita o egzaktnoj, neprijepornoj, mjerljivoj uzročnosti, tvrdeći da egzaktne znanosti pojam uzroka zasnivaju na pojmovima snage i energije, na način da “među antecedentima – energijama nalaze faktor uzrok u onim energijama čiji skup je ravan posledici.”²⁸ Tako definiranu “prirodnoznanstvenu uzročnost”, temeljenu na formuli nužnog uvjeta, suprotstavlja pravnoj uzročnosti, pod izlikom da se svaka znanost treba baviti ispitivanjem uzroka pojava iz svoje vlastite domene, a da generalizatorski ne povezuje pojam uzroka iz svojeg područja s pojmovima uzroka iz područja drugih znanosti.²⁹ Stoga nudi “realističko-objektivnu teoriju uzroka”; uzrok je za *Živanovića* svaki uvjet koji u svojem uzročnom nizu nema za posledicu jedan uzročni odnos ili, ako ga ima, koji je istovremen s konkretnim djelovanjem onog uvjeta čiji je uzročni odnos njegova posljedica.

Među individualizirajuće teorije, nadalje, spadaju i teorije kvalitativnog razlikovanja uvjeta od uzroka. Riječ je o apsolutnim teorijama metafizičkog usmjerenja, koje tvrde da razlika između uvjeta i uzroka ne leži u njihovu odnosu prema posledici, nego u njihovoj temeljnoj prirodi. Uzroci, po njima, sadržavaju silu (*die Kraft*) koja proizvodi posledicu. I teorije kvalitativnog razlikovanja suprotne su suvremenim prirodnoznanstvenim shvaćanjima, kao i funkcionalističkom pristupu uzročnosti koji ovdje zagovaramo.

U drugoj polovini XIX. stoljeća, kao reakcija na preširoke dosege teorije ekvivalencije,³⁰ nastala je teorija adekvatnosti. Iako spada među individualizirajuće teorije, ona je, za razliku od ostalih, preživjela do današnjih dana. Suzivanje kruga uzroka ovdje se nastoji postići procesom vrednovanja. “Stvarna” kauzalna veza, koju tobože predstavlja *condicio sine qua non*, zamjenjuje se tipičnim

²⁵ Prema: Triffterer, O., op. cit., str. 122.

²⁶ Prema: Liszt, F., op. cit., str. 124.

²⁷ *Živanović*, T., Princip uzročnosti u krivičnom pravu, u: Klasiци jugoslovenskog prava – Toma *Živanović*, Službeni list SFRJ, Beograd, 1986., str. 259.

²⁸ Loc. cit.

²⁹ Ibid., str. 262.

³⁰ Liszt, F., op. cit., str. 125.

kauzalitetom; drugim riječima, promjena u vanjskom svijetu mora biti tipična posljedica neke radnje. Ljudska radnja mora biti iskustveno prikladna da dovede do određene posljedice – u suprotnom, uzročnost ne postoji.

Među pristalicama teorije adekvatnosti dugo su bile prisutne dvojbe o tome s kojeg gledišta valja ocjenjivati adekvatnost određene radnje – *ex ante* ili *ex post*; iz aspekta počinitelja ili trećega. Na kraju je prevagnulo mišljenje prema kojem se adekvatnost procjenjuje iz perspektive objektivnog promatrača prije počinjenja djela, pri čemu ne treba ispustiti iz vida posebno znanje počinitelja. Takvo shvaćanje kauzaliteta iz više razloga predstavlja napredak u odnosu na jalovu teoriju ekvivalencije: (1) vrši se selekcija uzroka; (2) uzroci se određuju temeljem vrednovanja; (3) kao kriterij vrednovanja uzima se apstraktni čovjek (*objektiver Beobachter*), tj. općeljudsko iskustvo. Spomenuta tri faktora predstavljaju solidno polazište za ostvarenje atributivne funkcije uzročnosti, kao njezine ključne funkcije u okvirima kaznenog materijalnog prava. Počiniteljeva odgovornost za atipične kauzalne tokove ne isključuje se više zbog izostanka mogućnosti izricanja prijekora konkretnom počinitelju, već u ranijem stadiju, zbog činjenice da je tijekom događaja u danoj situaciji bio nepredvidiv apstraktnom, prosječnom čovjeku. Premještanje dogmatskih mehanizama isključenja odgovornosti počinitelja u slučaju atipičnih zbivanja u raniju fazu, tj. prije krivnje, ima niz blagotvornih praktičnih učinaka – spomenimo samo da, u skladu s kod nas usvojenom teorijom limitirane akcesornosti sudioništva, pomagatelj ne odgovara ako radnja glavnog počinitelja nije protupravna. Razlog više za spomenuto premještanje jest i u činjenici da bi u suprotnom počinitelj koji je htio ostvarenje nekog posve atipičnog kauzalnog toka za njega bio i kriv, budući da mu se ne bi mogla zaniijekati namjera (primjerice, A nagovara B da otputuje negdje zrakoplovom, nadajući se da će se zrakoplov srušiti, pa se to doista i dogodi).

Domaći zagovornici formule nužnog uvjeta teorijama adekvatnosti prigovaraju da “kauzalitet ne shvaćaju kao konkretan uzročni odnos,”³¹ čime “negiraju opći prirodni, filozofski pojam uzročnosti,”³² pa na taj način “zapoostavljaju sve one izuzetne slučajeve koji se mogu desiti u životu.”³³ Takve prigovore treba odlučno odbaciti. Riječ je, naime, o stajalištima koja su relikv apsolutiziranog koncepta uzročnosti, bilo da dolaze iz kartezijanskog, metafizičkog tabora (uzročnost kao otjelotvorenje vječne istine), bilo iz galilejevskog, deduktivno-nomološkog tabora (uzročnost kao puki odraz determinističkih zakona). U hrvatskoj i postjugoslavenskoj kaznenopravnoj teoriji metafizička su poimanja uzročnosti doduše rijetka, ali je zato laplaceovsko shvaćanje dobro uхватilo

³¹ Bačić, F., *Krivično pravo – opći dio*, Informator, Zagreb, 1980., str. 182.

³² *Ibid.*, str. 183.

³³ Srzentić, N. – Stajić, A. – Lazarević, Lj., *Krivično pravo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije – opšti deo*, Savremena administracija, Beograd, 1978., str. 143.

korijenje u formi dijalektičkog materijalizma,³⁴ koji se po inerciji održava i nakon pada socijalizma.³⁵ Shodno tome, najprihvaćenija teorija bila je i ostala *condicio sine qua non*. No neki su autori ipak pristalice teorije adekvatnosti; *Dežman* je čak, budući da je kauzalitet ionako tek “pravni pojam i, dakle, konstrukcija,”³⁶ svojedobno predlagao da se ovoj teoriji dade zakonski okvir.

Prigovori koje teoriji adekvatnosti upućuje *Roxin* svode se na to da ona i nije prava kauzalna teorija, budući da “ne pokazuje kada je neka okolnost uzročna u odnosu na posljedicu, već pokušava odgovoriti na pitanje koje su uzročne okolnosti pravno značajne i mogu se uračunati počinitelju.”³⁷ Pojam uzročnosti *Roxin* strogo luči od uračunavanja, tvrdeći kako nije riječ o pukom terminološkom problemu, već razdvajanje sadržava dublju logiku. Slično tome, *Jescheck/Weigend* navode da teorija adekvatnosti “počiva na pogrešnom poimanju kauzaliteta”³⁸ te da je zapravo riječ o uračunavanju, a ne uzročnosti. I *Novoselec* se slaže da normativnoj ocjeni nije mjesto u okvirima pojma uzročnosti, no ne navodi izričito jesu li razlozi terminološke ili stvarne prirode.³⁹ Ipak, razdvajanje smatra “principijelno prihvatljivim.”⁴⁰ Tim pitanjem šire se bavimo *infra*, 5.

5. UZROČNOST I/ILI OBJEKTIVNO URAČUNAVANJE: STVARNA ILI TERMINOLOŠKA RAZLIČITOST

Kaznenopravna teorija i praksa odavno su uočile da je uzročnost, pomodno rečeno, interdisciplinarni problem te su se libile stvarati kauzalne teorije koje bi bile u raskoraku s filozofskom tradicijom i brzo razvijajućim prirodnim znanostima. Međutim, kaznenopravna teorija, kao normativna znanost, susrela se s potrebom specifičnog sagledavanja problematike kauzaliteta. Uklapanje jednog tako svakodnevnog, a istovremeno toliko zagonetnog i višeznačnog pojma kao što je uzročnost u strogo sistematiziranu kaznenopravnu dogma-

³⁴ Tvrdi se čak da teorija adekvatne uzročnosti “polazi od ideološkog shvatanja (...)”. Loc. cit.

³⁵ “U rješavanju krivičnog prava uzročnosti mora se početi od dijalektičko-materijalističkog pogleda na svijet (...)” Petrović, B. – Jovašević, D., *Krivično/kazneno pravo Bosne i Hercegovine – opći dio*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005., str. 144.

³⁶ *Dežman*, Z., Predlog za izmenu Opšteg dela KZ SFRJ, u: *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 2/1991., str. 87.

³⁷ *Roxin*, C., op. cit., str. 369.

³⁸ *Jescheck*, H. H. – *Weigend*, T., *Lehrbuch des Strafrechts – Allgemeiner Teil*, Duncker & Humblot, Berlin, 1996., str. 285.

³⁹ *Novoselec*, P., *Opći dio...*, str. 175.

⁴⁰ *Id.*, Hipotetički kauzalitet kod nehatnih delikata i delikata ugrožavanja, u: *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 38., br. 1., str. 7.

tiku nije teklo pravocrtno. Putem su se pojavljivale mnoge prepreke, koje su naposljetku pojam kauzaliteta dovele u slijepu ulicu. Naime, iz respekta prema metodološkom aparatu koji posjeduju prirodne znanosti, a koje pravna znanost po prirodi stvari nema, pravni teoretičari počeli su se zavaravati mišlju kako uzročna veza ima nepobitan i jednoznačan prirodoznanstveni, empirijski sadržaj. No iako uzročnost – naravno – ni u kojem slučaju nije ekskluzivno vezana za pravo, to ne znači da su prirodne znanosti, ili pak filozofija, riješile pitanje kauzaliteta, pa čak niti da je bilo kakvo “rješavanje” uopće moguće.

Sama pomisao da je kauzalitet zagonetka koja je u konačnici rješiva implicira pristajanje uz apsolutizirani koncept uzročnosti, kao nečega što jest i što je u svojoj biti spoznatljivo. Dvije su struje u povijesti znanosti, inače međusobno posve suprotstavljene, bile naročito sklone takvoj apsolutizaciji kauzaliteta. Jednu od njih predstavljaju tradicionalni metafizičari, koji se, ugrubo rečeno, nastavljaju na kartezijansku tradiciju i klasični njemački idealizam. Njihov se odnos prema kauzalitetu može oslikati Descartesovom poznatom izjavom kako “ništa ne nastaje iz ničega”; hijerarhija uzroka za njih nepobitno završava u konačnom uzroku.

Premda su u suvremenoj kaznenopravnoj dogmatici metafizička stremljenja uglavnom napuštena, treba uzeti u obzir da je dogmatika i sama stvorena upravo na istraživanju “ontologije kaznenog djela”.⁴¹ Ontologija, kao grana metafizike, kaznenopravnoj doktrini u nasljeđe je ostavila “razmišljanje u okviru sustava” (*Systemdenken*), u sklopu kojeg relativizirani koncepti ne prolaze lako čak niti nakon *Jakobsove* i *Roxinove* izgradnje funkcionalnih koncepata kaznenog djela. Uz mnogobrojne prednosti, *Systemdenken* ima i određene nedostatke: jedan od njih je i pretjerana “naklonost prema apstrakciji”.⁴² Stoga je teško barem se djelomično ne složiti s konstatacijom da je uzročnost “ukras dogmatike krivičnog prava, nezaobilazni dio sistema koji bi htio da bude potpun kao što su to metafizički sistemi.”⁴³ Kauzalitet je, sa svom svojom filozofskom visokoparnošću, upravo idealan za takve svrhe.

Drugu struju sklonu apsolutizaciji uzročnosti čine zagovornici klasično-fizikalnog, laplaceovskog determinističkog modela uzročnosti. Uzročnost je za njih nešto mjerljivo, neprijeporno, svodivo na prirodne zakone, što se u konačnici može svesti na formulu *condicio sine qua non*. Mnogi od njih još uvijek tvrde da se u pozadini kauzaliteta krije sila (*die Kraft*), pa onda na raznoraznim logičkim smicalicama nastoje utemeljiti uzročnost nečinjenja. Na više smo mjesta već naglasili da je to shvaćanje stvar prošlosti, budući da ignorira sve one kompleksne rasprave koje se o kauzalitetu danas vode u zna-

⁴¹ Opširnije o tome v. Schünemann, B., *Strafrechtsdogmatik als Wissenschaft*, u: *Festschrift für Claus Roxin* 1, Verlag de Gruyter, Berlin, 2001.

⁴² Roxin, C., op. cit., str. 218.

⁴³ Babić, D., op. cit., str. 233.

nosti i filozofiji. Unatoč tome, ovo je shvaćanje, premda ne eksplicite, blisko mnogim vodećim piscima, pa čak i onda kada nastoje biti u toku s novijim fizikalnim dostignućima. *Roxin*, primjerice, zaključuje da “valjanost isključivo statističkih zakonitosti na subatomskej razini ne priječi da se u svijetu svakodnevnog života, kojim se bavi pravnik, s praktično apsolutnom sigurnošću oslanjamo na kauzalne zakonitosti.”⁴⁴ Te su pak kauzalne zakonitosti “temelj svakog uračunavanja.”⁴⁵

Takvi su stavovi obilježje tzv. adekvatnog indeterminizma, koji smatra da se kvantna indeterminiranost može zanemariti kod većine makroskopskih događaja (među koje pripadaju praktički svi događaji koji su od interesa za pravo). Naime, nasumični se kvantni događaji, kojima vladaju zakoni vjerojatnosti, zbog ogromnog broja čestica “uprosječaju”, tj. približavaju se zakonima klasične mehanike. Predviđanja klasične, newtonovske mehanike ostaju tako u bitnome neizmijenjena, i u tom smislu *Roxinovo* pozivanje na klasične kauzalne zakonitosti ne predstavlja ništa loše. No prirodne znanosti ni na koji način ne potenciraju korištenje formulom nužnog uvjeta kao mjerilom uzročnosti, pa npr. *Triffterer* nema nikakve osnove za zaključak da je teorija ekvivalencije “čista prirodnoznanstvena teorija.”⁴⁶ Štoviše, i u filozofskoj se literaturi ističe kako je nemoguće jedinstveno definirati što bi u konkretnoj situaciji uopće predstavljalo nužan uvjet.⁴⁷ Kaznenopravna znanost i praksa s ograničenjima ove formule susretale su se nebrojeno puta, ali je iz pijeteta prema prirodnim znanostima i vlastitom povijesnom nasljeđu *condicio sine qua non* nekako opstala. Stoga teorije uračunavanja ne idu toliko daleko da zamjenjuju formulu nužnog uvjeta, već se na nju tobože nadovezuju.

Premda je u konačnici svejedno hoćemo li pri objektivnom uračunavanju prethodno upotrijebiti formulu nužnog uvjeta (koja ionako omogućava bezgranično rastezanje pojma uzročnosti, ovisno o potrebi presuditelja) ili ćemo odmah prijeći na vrednovanje, opterećivati učenje o kaznenom djelu jednom besmislenom formulom poput ove može izazvati jedino konfuziju. Steže se, naime, dojam da u sferi kauzaliteta postoji više suprotstavljenih teorija, od kojih su neke, doduše, novije i razrađenije (teorija objektivnog uračunavanja), ali ne nužno i ispravnije i prihvaćenije. Budući da postoji više teorija, koje se u didaktičkoj literaturi već godinama obrađuju više-manje istim redoslijedom, implicite se sugerira da su one na određen način jednako vrijedne. Konačni obračun s jalovom teorijom ekvivalencije stoga ne predstavlja samo larpurlartističku formalnost, već znatno pridonosi etabliranju objektivnog

⁴⁴ Roxin, C., op. cit., str. 350. Usp. Jescheck, H. H. – Weigend, T., op. cit., str. 277.

⁴⁵ Ibid., str. 349.

⁴⁶ Triffterer, O., op. cit., str. 125.

⁴⁷ Opširno o tome Brennan, A., Necessary and Sufficient Conditions, u: Stanford Encyclopedia of Philosophy, <http://plato.stanford.edu/entries/necessary-sufficient/>

uračunavanja. To se osobito odnosi na hrvatsku kaznenopravnu teoriju i praksu, u kojima je objektivno uračunavanje još uvijek u povojima, dok se teorija ekvivalencije i dalje smatra najsvrhovitijom.

Nakon što smo definitivno otklonili apsolutizirajuća tumačenja uzročnosti i priklonili se relativističkom, funkcionalnom konceptu, vrijeme je da razriješimo dvojbe vezane za doseg pojma uzročnosti u kaznenom pravu. Prema mišljenju autora ovog rada, riječ je ponajprije o terminološkom problemu, kojem treba pristupiti s visokom dozom opreza. Preuzimajući *Honoréovu* podjelu funkcija uzročnosti, zaključili smo da su kaznenopravno relevantne dvije od njih: eksplanatorna i atributivna. Eksplanatorna funkcija nesporno pripada pojmu kauzaliteta; u toj se fazi još uvijek ne traži nikakvo uračunavanje, pa ne može doći ni do kakve zabune. U okvirima te funkcije uzrokom se mirne duše može smatrati, primjerice, određeni fizikalni proces, bez potrebe da ga nekakvim mentalnim operacijama vezujemo za određenu ljudsku radnju.

S atributivnom je funkcijom drugačije: ondje uzrokom možemo smatrati jedino ljudsku radnju. U strogo prirodoslovnom smislu takvo je limitiranje besmislica, budući da se ljudska radnja ne odlikuje nikakvom fizikalnom kvalitetom koja bi je razlikovala od ostatka prirodnog svijeta zbog čega bi iziskivala poseban tretman. Međutim, u kontekstu kaznenog prava atributivna je funkcija vrlo koristan mehanizam koji ima svoju praktičnu funkciju i nema ga se smisla odricati. Hoćemo li pritom ostati pri nazivu "uzročnost" ili ćemo taj termin ostaviti rezerviranim za eksplanatornu funkciju, pitanje je oportuniteta. Valja naglasiti da ni jedno ni drugo rješenje nije *a priori* neispravno; riječ je jednostavno o različitim pristupima.

Za suzivanje pojma uzroka na tzv. *causes-in-fact*, tj. na njegovu eksplanatornu dimenziju, u anglo-američkoj se teoriji zauzimaju "kauzalni minimalisti";⁴⁸ njima je, slično vladajućoj njemačkoj doktrini, svojstveno odbacivanje svih elemenata uračunavanja u kontekstu kauzaliteta. Postoji ipak jedna bitna razlika između njemačkog i anglo-američkog nauka o uzročnosti, čiji dublji uzroci leže u suprotnostima koje karakteriziraju kontinentalno i *common law* kazneno pravo. Naime, u anglo-američkoj doktrini nema strogog diferenciranja materijalno-pravnih i procesno-pravnih sadržaja, već je "materijalno kazneno pravo oduvijek bilo u sjeni kaznenog procesnog prava."⁴⁹ Shodno tome, ni načelo *in dubio pro reo*, kao sastavni dio presumpcije nevinosti, u anglo-američkom pravu nije strogo procesnog karaktera kao u kontinentalnom pravu. Drugim riječima, ono se ne odnosi isključivo na dvojbe glede postojanja činjenica, već se primjenjuje i u kontekstu određivanja što jest, a što nije relevantan postupovni prigovor (*good defence*); dakle i pri onome što bi se u

⁴⁸ V. Honoré, A., op. cit.

⁴⁹ Novoselec, P., Opći dio..., str. 72.

kontinentalnom pravu karakteriziralo kao podvođenje činjenica pod institute općeg dijela kaznenog materijalnog prava.

Isto vrijedi i u kontekstu uzročnosti: u *common law* sustavima ne postavlja se pitanje pripadaju li istraživanje uzročne veze i objektivna atribucija kazneno-procesnim ili kaznenomaterijalnim sadržajima. No isto je pitanje od neobične važnosti u kontinentalnim sustavima, budući da ovdje, prema vladajućem mišljenju, pri supsumpciji pod kaznenopravnu normu, kao *propositio maior*, ne vrijedi načelo “u sumnji blaže” (*in dubio mitius*).⁵⁰ Stoga je dvostruki položaj uzročnosti potencijalni izvor konfuzije i pravne nesigurnosti. Nemoguće je, naime, očekivati od suda da se toliko uobičajenim terminom poput uzročnosti koristi isključivo u kontekstu u koji ga danas smješta kaznenopravna dogmatika; logično je da će se sud njime služiti i pri razrješavanju čisto činjeničnih dvojbi te da će u tom kontekstu vrijediti načela i pravila koja inače vrijede pri utvrđivanju činjenica u kaznenom postupku.

Ovdje nam u pomoć priskače funkcionalni model uzročnosti, koji smo u kratkim crtama skicirali *supra*, 3. Činjenični sadržaji koje neizostavno sa sobom nosi pojam uzročnosti smještaju se pod zajednički nazivnik faktičke uzročnosti, tj. uzročnosti u eksplanatornom smislu. Preostatak, koji otpada na atributivnu funkciju uzročnosti, radi jasnoće je bolje izdvojiti iz pojma uzročnosti i tretirati kao autonoman pojam. Najprimjerenije je stoga prihvatiti “kauzalni minimalizam”; doduše ne iz sistemskih razloga, već zbog oportuniteta, tj. radi otklanjanja mogućih kolebanja u teoriji i praksi.

Pojam uzročnosti na taj bi način u cijelosti bio uklonjen iz dogmatike općeg dijela, iz sljedećih razloga:

- (1) uzročnost u eksplanatornom smislu ulazi u činjenična pitanja;
- (2) učenje o uzročnoj vezi, temeljeno na formuli nužnog uvjeta, odbačeno je kao nelogično i suvišno;
- (3) objektivno uračunavanje zbog jasnoće je izdvojeno kao samostalan koncept.

Implikacije takvog postupka bit će detaljnije opisane na primjeru iz sudske prakse (v. *infra*, 7).

6. ASPEKTI UZROČNOSTI

Nakon što su razjašnjeni određeni terminološki prijepori, pristupit će se obradi svakog pojedinog od dvaju aspekata uzročnosti.

⁵⁰ Ibid., str. 91. I *Damaška* tvrdi da ovo načelo ima isključivo procesni (doduše poprilično ograničen) sadržaj; *Damaška*, M., Značenje pravila “in dubio pro reo” u pozitivnom pravu, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 2/1958., str. 109.-120.

6.1. Uzročnost u eksplanatornom smislu – faktička uzročnost

Eksplanatorna funkcija jedina je neprijeporna funkcija uzročnosti, budući da u okvirima pojma kauzaliteta preostaje i ako prihvatimo postavke kauzalnog minimalizma. Ovdje se pojam uzročnosti koristi pri utvrđivanju činjenica, dakle u stadiju koji prethodi primjeni normi materijalnog prava. Premda se takvo što čini zdravorazumskim i bez daljnjeg obrazlaganja, teorije o uzročnoj vezi, koje smo prije u ovom radu odbacili, unijele su u ovo područje stanovitu dozu zabune. To ćemo pokazati na primjeru kaznenopravne odgovornosti za neispravan proizvod (*Produkthaftung*), koja često predstavlja kamen spoticanja u njemačkoj dogmatici.

Kod odgovornosti za neispravan proizvod riječ je o slučajevima u kojima “zbijska uzročnost nije poznata.”⁵¹ Spornim se, primjerice, pojavljuje pitanje je li određeni lijek doveo do pogoršanja zdravlja, do poteškoća u embrionalnom razvoju djeteta (predmet *Contergan*) i sl. *Produkthaftung* se u udžbeničkoj literaturi u pravilu obrađuje u sklopu iznošenja nedostataka teorije ekvivalencije.⁵² Općeprihvaćeno je da u takvim slučajevima teorija ekvivalencije, tj. na njoj utemeljen postupak hipotetičke eliminacije, ni u čemu ne pomaže. Time se zapravo, doduše na zaobilazan način, priznaje da uzročnost nije ekskluzivno materijalnopравни institut, koji bi trebalo ocjenjivati isključivo po jalovim, tobože prirodoznanstvenim teorijama o uzročnoj vezi, već je riječ o *quaestio facti*. Kako prije razrješavanja dvojbe o postojanju činjenica ne možemo vršiti nikakvu atribuciju, prvo moramo razriješiti eksplanatorni aspekt uzročnosti, poštujući pritom sva procesna pravila i načela.

No tu se susrećemo s problemom generiranim od teorija o uzročnoj vezi. Ako je “prirodoznanstvena” uzročnost predmet materijalnopравниh promišljanja, što ove teorije zagovaraju, tada je u spornim slučajevima riječ o dvojbi vezanoj za tumačenje kaznenog zakona, pri čemu se ne primjenjuje *in dubio mitius*, nego sud mora izabrati pravilno tumačenje. Pomiriti takav pristup s postupovnim načelom *in dubio pro reo* naprosto nije moguće; prednost treba dati postupovnom načelu budući da njegova primjena prethodi supsumpciji pod normu kaznenog zakona. Međutim, pojedini autori s time se ne slažu, među kojima i *Puppe*,⁵³ koja drži da u pogledu postojanja kauzalnih zakonitosti u pojedinim slučajevima treba odstupiti od tog načela. Konkretno, riječ je o slučajevima kada bi predmet činjeničnog utvrđivanja bile opće prirodne zakonitosti.

⁵¹ Novoselec, P., Opći dio..., str. 172. Tako i Ambrož, M, op. cit., str. 56.

⁵² V. npr. Novoselec, P., Opći dio..., str. 172.; Roxin, C., op. cit., str. 356.; Jescheck, H. H. – Weigend, T., op. cit., str. 281.

⁵³ V. Puppe, I., “Naturgesetze” von Gericht, u: *JuristenZeitung*, Vol. 49 (1994), br. 23, str. 1147.-1151.

Ratio tog stava je da se pred sudom i ne može dokazivati postojanje općih kauzalnih zakonitosti, budući da sudu ne stoji na raspolaganju metodološki aparat koji bi bio prikladan za te svrhe. U kaznenom su postupku, prema *Puppe*, dokazive jedino pojedinačne činjenice, budući da jedino one mogu biti utvrđene sukladno načelu neposrednosti. Za razliku od njih, opće kauzalne zakonitosti, koje vještak ne opaža neposredno, već o njima ima stručno znanje, koje iznosi sudu, nisu podložne slobodnoj ocjeni dokaza, pa se na njih ne primjenjuje *in dubio pro reo*. Problema nema kada je opća kauzalna zakonitost nedvojbeno, općeprihvaćena; međutim, kada je takva kauzalna zakonitost kontroverzna, tj. nije konsenzualno prihvaćena u određenoj znanstvenoj disciplini, tada je, prema *Puppe*, riječ o “procesnopravnoj praznini.”⁵⁴

U tom pogledu navedena autorica povlači paralelu između *Produkthaftung* i utvrđivanja počiniteljevih duševnih smetnji u kaznenom postupku, kod kojih je sud obavezan pribaviti vještački iskaz. Ona tvrdi kako su u psihijatrijskoj znanosti redovito prisutne svakojake kontroverzije, pa je utvrđivanje duševnih smetnji s izvjesnošću u biti nemoguće. Zbog toga je priklanjanje nekoj od psihijatrijskih škola i pravaca nužno ako želimo da vještački iskaz bude “forenzički upotrebljiv.”⁵⁵ Uostalom, kako kaže *Puppe*, u današnje vrijeme “moramo napustiti naivnu ideju da nam prirodne znanosti donose apsolutnu sigurnost.”⁵⁶ S potonjom konstatacijom treba se svakako složiti, ali to ne znači da zbog toga treba smanjiti stupanj uvjerenosti s kojim moraju biti utvrđene činjenice u kaznenom postupku, a to bi nužno proizlazilo iz autoričinog tretmana dokazivanja neispravnosti proizvoda i postojanja duševnih smetnji. Naime, “posljedice nedokazanosti treba, u pravilu snositi država.”⁵⁷ Drugim riječima, nemogućnost dokazivanja postojanja određenih činjenica ne može se prevaljivati na okrivljenika, pa sud mora izreći meritornu oslobađajuću presudu, temeljenu na načelu *in dubio pro reo*. To je i kod nas vladajuće mišljenje, koje se manifestira najčešće upravo na području utvrđivanja činjenica iz domene psihijatrije.⁵⁸

No čak je i njemački Savezni sud ustvrdio kako ništa ne sprečava sud da se “nakon ispitivanja vještaka osloni na nalaz koji je znanstveno kontroverzan”. *Roxin* s pravom primjećuje da je takav postupak suprotan prije navedenim kaz-

⁵⁴ Ibid., str. 1150.

⁵⁵ Ibid., str. 1151.

⁵⁶ Loc. cit.

⁵⁷ Krapac, D., *Kazneno procesno pravo – prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2007., str. 361.

⁵⁸ V. npr. Grozdanić, V., *Pravni sadržaj forenzičke psihijatrije*, u: Kozarić-Kovačić, D. – Grubišić-Ilić, M. – Grozdanić, V., *Forenzička psihijatrija*, Medicinska naklada, Zagreb, 2005., str. 34.; Đurđević, Z., *Pravni položaj počinitelja kaznenih djela s duševnim smetnjama*, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Zagreb, 2002., str. 127.

nenoprocenim načelima, u prvom redu *in dubio pro reo*.⁵⁹ Slobodna ocjena dokaza znači da sud slobodno stvara uvjerenje o postojanju određene činjenice, ali ne i da smije samoinicijativno sniziti standarde potrebne za donošenje odluke, tj. ići ispod granice “najvećeg stupnja izvjesnosti”⁶⁰ (tzv. *proof beyond reasonable doubt*). Najveći stupanj izvjesnosti ne znači, naravno, i matematičku izvjesnost, “koja postoji onda kada je isključena svaka mogućnost drugačijeg slijeda događaja.”⁶¹ No jednako tako nije riječ ni o pukom subjektivnom uvjerenju suca o postojanju određene činjenice,⁶² kada bi subjektivno uvjerenje bilo dovoljno, tada ni za jedno činjenično utvrđenje suca viši sud ne bi mogao reći da je pravilno ili nepravilno.

Prema tome, sudac se nedvojbeno treba pridržavati općih kauzalnih zakonitosti, a ako postoji *reasonable doubt* u pogledu znanstvene utemeljenosti pojedinog zakona, ta sumnja ne smije ići na štetu okrivljenika. Rješenje za dvojbu pred kojom se našla *Puppe* nalazi se stoga u činjenici da postoji određen, ma koliko malen, međuprostor između najvećeg stupnja izvjesnosti i matematičke izvjesnosti. Na najveći stupanj izvjesnosti upućuje na okolnost da je postojanje kauzalne veze između, primjerice, kemijskih svojstava određenog proizvoda i nastupjele štete za čovjekovo zdravlje gotovo, premda ne i potpuno, općeprihvaćeno u određenoj struci. Međutim, postojanje različitih škola mišljenja unutar određene struke opstojnost kauzalnog zakona čini dvojbеним. Dok je u prvom slučaju riječ tek o izdvojenim mišljenjima, koja ne remete gotovo potpunu jednoglasnost i ne dovode u sumnju dominantnu doktrinu, u slučaju postojanja različitih škola riječ je o tipičnoj znanstvenoj kontroverziji, koja se ne bi trebala obilaznim putem, tj. preširokim shvaćanjem načela slobodne ocjene dokaza, nepovoljno odražavati na okrivljenika.

Takav pristup dosljedan je stajalištu zauzetom u ovom radu, prema kojem valja razlučiti faktički kauzalitet i objektivno računanje. Uzročnost u eksplanatornom smislu ograničena je na utvrđivanje pravno relevantnih činjenica, te zato, kao faktička, “zbiljska uzročnost”, ne obuhvaća računanje. Već je istaknuto da tradicionalno učenje o uzročnoj vezi u tom smislu može predstavljati jedino prepreku pravilnom činjeničnom utvrđivanju, no pritom se nismo osvrtnali na okolnost da su se u kaznenom materijalnom pravu odnedavno počeli pojavljivati mnogo sofisticiraniji kauzalni modeli od onih klasičnih, utemeljenih na formuli nužnog uvjeta. Njih spominje i *Roxin* u svojem udžbeniku; doduše, s određenom dozom opreza, navodeći kako je u tom području potrebno “daljnje dogmatsko razjašnjenje.”⁶³

⁵⁹ Roxin, C., op. cit., str. 356.

⁶⁰ Krapac, D., op. cit., str. 361.

⁶¹ Đurđević, Z., op. cit., str. 128.

⁶² V. npr. Roxin, C., op. cit., str. 356.

⁶³ Ibid., str. 368.

Riječ je o statističkim i probabilističkim kauzalnim modelima, koji se većinom temelje na *Roxinovoj* teoriji o povišenju rizika (*Risikoerhöhungstheorie*), ili su joj u najmanju ruku srodni. No dok je teorija o povišenju rizika u svojem izvornom obliku vezana isključivo za objektivno uračunavanje u užem smislu, zagovornici novijih kauzalnih modela njezino područje primjene šire i na učenje o kauzalnoj vezi, tj. smještaju je u stadij prije atribucije. Premda postuliranje nove kauzalne teorije, koja se ne pokušava utemeljiti na *conditio sine qua non*, predstavlja osvježanje, autor ovog rada ne vidi kakve bi to praktične implikacije moglo imati za funkcionalni model uzročnosti.

6.2. Uzročnost u atributivnom smislu – objektivno uračunavanje

Prema izloženoj koncepciji, uzročnost u atributivnom smislu ostaje jedini sadržaj uzročnosti u okvirima kaznenog materijalnog prava. Radi dogmatske preglednosti i izbjegavanja zamjene s faktičkom uzročnošću, bolje ju je nazivati već uvriježenim nazivom objektivno uračunavanje, iako ni korištenje pojma uzročnost u ovom kontekstu ne bi bilo *a priori* pogrešno. Svim finesima objektivnog uračunavanja, koje se zadnjih desetljeća strelovito razvilo, u ovom se radu nećemo opširnije baviti, budući da bi time neopravdano proširili zadanu temu. Umjesto toga, zadržat ćemo se na površinskoj razini, izlažući samo najosnovnije postulate tog razmjerno novog područja kaznenopravne dogmatike.

Teorija objektivnog uračunavanja pojavila se šezdesetih godina dvadesetog stoljeća u njemačkoj doktrini. Ona se nastavlja na teoriju adekvatnosti, koja je nastala kao reakcija na nepovoljne ishode dotad dominantne teorije ekvivalencije (v. *supra*, 4. 3.). S vremenom je preuzela primat u njemačkoj doktrini, iako je sudska praksa nije u cijelosti recipirala.⁶⁴ Prema toj teoriji, počinitelju se objektivno uračunati može ona radnja kojom je za objekt radnje stvorena opasnost kojom se prekoračuju granice dopuštenog rizika, ali samo pod uvjetom da se upravo ta opasnost ostvarila u posljedici koju zakon predviđa kao obilježje kaznenog djela.

(1) Prvi je uvjet da je počinitelj prekoračio granice dopuštenog rizika, stvarajući na taj način opasnost za objekt radnje. Logično, radnja se počinitelju ne uračunava u slučaju da se njome rizik smanjuje (npr. počinitelj skreće putanju kamena bačenog prema žrtvinoj glavi, zbog čega kamen pada žrtvi na nogu i ozljeđuje ju). Isto vrijedi i u slučaju da rizik ostaje jednak, tj. kada se on na pravno relevantan način ne povećava (npr. počinitelj izlijeva manju količinu vode u plimni val koji je probio branu). U sklopu tog uvjeta obrađuje

⁶⁴ Ibid., str. 372.

se i hipotetički kauzalitet;⁶⁵ tim pojmom označava se događaj koji u stvarnosti nije utjecao na nastup posljedice, iako bi je proizveo da ona nije nastala zbog drugog uzroka (npr. da čuvar u koncentracijskom logoru nije ubio zatvorenika, to bi učinio netko drugi). Dok za *condicio sine qua non* hipotetički kauzalitet predstavlja nepremostivu zapreku, u okviru objektivnog uračunavanja on se proglašava načelno irelevantnim.⁶⁶

No čak i ako počinitelj stvori pravno relevantan rizik, objektivno je uračunavanje isključeno ako je riječ o dopuštenom riziku. U njemačkoj dogmatici pojam dopuštenog rizika korišten je u vrlo različitim kontekstima (kao poseban razlog isključenja protupravnosti, kao oblik pristanka itd.), dok je njegovo premještanje u sferu objektivnog uračunavanja tekovina novije doktrine. Školski primjer dopuštenog rizika jest vožnja sukladna svim pravilima cestovnog prometa; ne može se zaniijekati da i u tom slučaju vozač stvara određen rizik, no takav rizik nije nedopušten.

(2) Drugi je uvjet – ostvarenje rizika u posljedici koju zakon predviđa kao obilježje kaznenog djela – nešto kompleksniji. Uračunavanje je ovdje isključeno u nekoliko slučajeva. Prvi od njih je situacija u kojoj štetna posljedica, doduše, nastaje, ali ne kao rezultat radnje kojom je počinitelj prekoračio granice dopuštenog rizika. O tome je riječ kada je namjerni delikt ostao u stadiju pokušaja, a posljedica je nastupila kao rezultat nepredvidivog vanjskog faktora (npr. žrtva pokušaja ubojstva umire u bolnici od posljedica požara koji je zahvatio zgradu bolnice). Osim toga, uračunavanja nema niti kada dolazi do ostvarenja dopuštenog rizika (npr. vozač koji vozi u skladu s propisima pregazi pješaka koji neoprezno istrči na ulicu).

Unatoč prelaženju granica dopuštenog rizika, uračunavanje se isključuje i u slučaju da je posljedica izvan zaštitnog područja povrijeđene norme. Moguće je, naime, da počinitelj povrijedi dužnu pažnju, ali da norma koju je prekršio nije namijenjena sprečavanju takvih posljedica. Ako dva biciklista voze jedan iza drugoga s ugašenim svjetlima, zbog čega se prvi biciklist sudari s trećim biciklistom, koji je naletio iz suprotnog smjera, takva se posljedica neće moći uračunati drugom biciklistu, iako bi, u slučaju da je barem on imao upaljena svjetla, nesreća bila izbjegnuta. Naime, norma koja naređuje paljenje svjetala

⁶⁵ U okviru suvremene dogmatike pojam hipotetičkog kauzaliteta dobiva nov, specifičniji smisao u odnosu na ono značenje koje je imao prije. Danas se on luči od propisnog alternativnog ponašanja; dok se hipotetički kauzalitet odnosi na slučajeve u kojima bi posljedica, da je počinitelj nije uzrokovao, svedeno nastala zbog drugog uzroka, u sklopu problematike propisnog alternativnog ponašanja raspravlja se bi li posljedica nastala i da počinitelj nije povrijedio dužnu pažnju. Kao primjer starijeg korištenja termina v. Novoselec, P., *Hipotetički kauzalitet...*, str. 5.-6.; za novije shvaćanje Ambrož, M., op. cit., str. 63.-67.

⁶⁶ Za iznimke v. npr. Roxin, C., op. cit., str. 379.-382.

tijekom noćne vožnje usmjerena je na sprečavanje nesreća koje bi mogle biti prouzročene vlastitim biciklom, a ne biciklima trećih osoba.⁶⁷

Posljednji, a ujedno i najkontroverzniji slučaj u kojem se rizik ne ostvaruje u zakonom predviđenoj posljedici jest onaj u kojem bi do istih posljedica došlo i da je počinitelj poštovao dužnu pažnju (tzv. propisno alternativno ponašanje, *rechtsmäßiges Alternativverhalten*). U literaturi se propisno alternativno ponašanje još uvijek miješa s hipotetičkim kauzalitetom. Razliku ćemo objasniti na primjeru koji navodi *Ambrož*: ako vozač zbog prevelike brzine pregazi pijanog čovjeka koji spava na cesti, pa se pozove na to da bi žrtvu ionako pregazilo drugo vozilo, ili bi se taj čovjek smrznuo, govorimo o hipotetičkom kauzalitetu, koji je u načelu irelevantan. No ako počinitelj tvrdi da se ne bi mogao pravodobno zaustaviti sve i da je poštovao standarde dužne pažnje, tj. da je vozio dopuštenom brzinom, tada je riječ o problematici propisnog alternativnog ponašanja.⁶⁸ Ako je, sa sigurnošću “koja odgovara ljudskim spoznajnim mogućnostima,”⁶⁹ sucu moguće izvesti zaključak da bi do pregaženja došlo i u slučaju propisnog ponašanja, uračunavanja nema.

Međutim, teorijski je sporno što učiniti u slučaju da sudac ne može sa sigurnošću utvrditi što bi se dogodilo da je počinitelj udovoljio zahtjevima dužne pažnje. *Roxinova* teorija o povišenju rizika, kao i njezine varijacije, tvrdi da na propisnom ponašanju treba inzistirati i u slučaju da se time pravno dobro ne zaštićuje sa sigurnošću, već se mogućnost zaštite samo povećava. Shodno tome, *Roxin* smatra da posljedicu počinitelju treba uračunati čim on povredom pravila propisnog ponašanja poveća pravno relevantni rizik, tj. opasnost od nastanka posljedice. Ako bi bilo nemoguće sa sigurnošću utvrditi da bi usnulog čovjeka vozač pregazio čak i da je vozio dopuštenom brzinom, vozaču će se takva posljedica uračunati – dakle, i unatoč činjenici da postoji znatna mogućnost da ni propisna vožnja ne bi sačuvala žrtvin život.

Roxin se već desetljećima odlučno brani od kritika da se na taj način narušava princip *in dubio pro reo*.⁷⁰ No njemačka judikatura i dio teorije zauzimaju drugo stajalište; osnovu za to predstavlja nešto starija teorija o prestanku zaštitne funkcije dužne pažnje (*Schutzzwecklehre*).⁷¹ Kritičari *Risikoerhöhungstheorie* povode se sljedećom logikom: ako je nedokazano da je posljedica izazvana upravo onim okolnostima koje predstavljaju povredu dužne pažnje, tada se počinitelj oslobađa optužbe, budući da bi “do iste posljedice možda došlo i da je poštovao dužnu pažnju.”⁷² Neki pak pisci nastoje pronaći kompromisno

⁶⁷ RGSt 63, 392.

⁶⁸ *Ambrož*, M., op. cit., str. 65.

⁶⁹ *Novoselec*, P., *Hipotetički kauzalitet...*, str. 10.

⁷⁰ “Ne postoje ni najmanje sumnje da se ne radi o području primjene načela *in dubio pro reo*.” *Roxin*, C., op. cit., str. 393.

⁷¹ Opširnije o tome v. *Novoselec*, P., *Hipotetički kauzalitet...*, str. 9.-11.

⁷² *Ibid.*, str. 10.

rješenje između dvaju ekstrema: s jedne strane tvrde da ograničenost spoznajnih mogućnosti suda ne smije ići na štetu okrivljenika, ali uvažavaju i činjenicu da kod opasnih djelatnosti treba postupati s dužnom pažnjom i onda kada nije posve sigurno da će se propisnim ponašanjem moći spriječiti povreda pravnog dobra.⁷³

Problem se, u sklopu modela uzročnosti predloženog u ovom radu, zapravo svodi na pitanje pripada li problematika propisnog alternativnog ponašanja eksplanatornoj ili atributivnoj dimenziji kauzaliteta. Drugim riječima, valja razlučiti je li sporno što se konkretno dogodilo, tj. je li vožnja dala faktički doprinos nastupanju smrti, ili je sporno može li se posljedica prebrze vožnje uračunati konkretnom počinitelju. U pogledu prvopostavljenog pitanja, nalazimo se na terenu lišenom pravnih konsideracija. Budući da se problem supsumpcije pod pravni institut objektivnog uračunavanja još uvijek ne pojavljuje, ne preostaje drugo nego zaključiti da je “zbijski” kauzalitet ovdje prisutan. Pritom se sagledava događaj u svojoj cjelini (počinitelj je vozio, primjerice, osamdeset kilometara na sat), a ne razmatra se još uvijek pitanje kako postupiti s “viškom” brzine (počinitelj je vozio trideset kilometara na sat iznad ograničenja).

Što pak učiniti s “viškom” brzine, pitanje je koje spada u okvire uračunavanja, budući da je ono neodvojivo od pravne norme koja zabranjuje vožnju iznad određenog limita. *Roxin* polazi od toga da rizik ne možemo razdvajati na dopušteni i nedopušteni dio i za svaki od njih odvojeno utvrđivati da li se ostvario u posljedici,⁷⁴ iz čega potom zaključuje o neprimjenjivosti *in dubio pro reo*. Konkretno, za *Roxina* je vožnja brzinom od osamdeset kilometara na sat u cijelosti nedopuštena, a ne samo u onom segmentu u kojem nadmašuje pedeset kilometara na sat. *Ambrož* mu s razlogom prigovara da je pod tom pretpostavkom nemoguće uspoređivati počiniteljevo ponašanje s hipotetičnim ispravnim ponašanjem. Vrednovanje se, naime, ne bi trebalo vršiti na temelju usporedbe vozača koji prebrzo vozi s vozačem koji sjedi u ugašenom automobilu, nego s vozačem koji poštuje dužnu pažnju, tj. vozi u granicama dopuštenog rizika; dakle vrednuje se upravo “višak”. Načelo *in dubio pro reo* pritom ne vrijedi, jer se ne radi o eksplanatornom aspektu uzročnosti, tj. o *quaestio facti*. Međutim, jednako tako ne treba pristajati ni uz *Roxinov* ekstremni koncept, prema kojem bi ograničenost spoznajnih mogućnosti suda zapravo išla na štetu okrivljenika. Kriminalnopolitički razlozi u tako kompleksnim slučajevima govore u prilog ograničenju uračunavanja na slučajeve u kojima je rizik povećan na relevantan način. Koja je točna mjera te relevantnosti, pitanje je koje ćemo ovom prilikom ostaviti otvorenim.⁷⁵

⁷³ V. Ambrož, M., op. cit., str. 72.

⁷⁴ Roxin, C., op. cit., str. 393.

⁷⁵ Poblje o tome v. Ambrož, M., op. cit., str. 70.-72.

7. SLUČAJ IZ SUDSKE PRAKSE

Tvrđnje iznesene u radu, kao i predloženi model uzročnosti, testirat ćemo na slučaju iz sudske prakse (VSRH, I Kž-362/01-6). Optuženici A i B bili su štíćenici otvorenog odjela Centra za alkoholizam i druge ovisnosti u Psihijatrijskoj bolnici Vrapče. Kobnoga dana otišli su na piće u kafić u blizini bolnice, gdje su susreli poznanika koji je također bio hospitaliziran, a koji im je rekao da osoba D krade po bolnici. B je na to odgovorio da i njemu nedostaje remen od hlaća i drugi osobni predmeti. Nakon što su izašli iz kafića, naletjeli su na oštećenika C i njegova prijatelja s odjela D. C i D su otišli prošetati, budući da su bili vidno pod utjecajem heroína i tableta koje se konzumiraju u farmakoterapiji, pa je osobi D pozlilo. Optuženik B je rekao D-u da mu je netko ukrao stvari, na što je D ponudio da mu optuženici pregledaju torbu, u kojoj je bila i vrećica u kojoj je stvari držao oštećenik C. Kada je A istresao sadržaj torbe na tlo, B je među stvarima prepoznao svoju majicu i remen, koji su se nalazili u C-ovoj vrećici. Oštećenik C u tom je trenutku odgurnuo optuženika A, pa ga je A udario šakom u glavu, zbog čega je C pao na tlo. Nakon toga su ga nastavila tući obojica optuženika, zadavši mu velik broj udaraca nogama obuvanim u tenisice po tijelu i glavi. Optuženici su se potom udaljili zajedno s D-om, dok je C ostao ležati na tlu, još uvijek u svjesnom stanju, da bi nekoliko sati kasnije preminuo.

Premda na prvi pogled jednostavan, ovaj predmet sadržava više spornih činjeničnih i pravnih pitanja. Ujedno je riječ o jednom od rijetkih predmeta u domaćoj sudskoj praksi u kojem su sudovi pristupili kakvoj-takvoj eksplikaciji dogmatskih sadržaja vezanih za uzročnost, umjesto da se – što je još osamdesetih godina kritizirao *Novoselec* – zadrže na razini lakonske formule, prema kojoj kauzaliteta jednostavno ima odnosno nema.⁷⁶ Problematika kauzaliteta, desetljećima marginalizirana u našoj sudskoj praksi, pokazala se u ovom predmetu poprilično tvrdim orahom.

a. Eksplanatorni aspekt uzročnosti. Temeljno prijeporno pitanje bilo je što je, u faktičkom smislu, dovelo do smrti oštećenika – jesu li to bili primljeni udarci u vitalne dijelove tijela, droga koju je počinitelj tom zgodom obilno konzumirao ili pak kombinacija obaju faktora. Vještačenja na to nisu dala nedvojbenu odgovor. U zapisniku o obdukciji, citiranom u ukinutoj prvostupanjskoj presudi⁷⁷, liječnik-vještak navodi da su “ozljede glave, koje čine jednu cjelinu, bile takvog intenziteta i značajki da su dovele do smrtnog ishoda”. No u kasnijem stadiju postupka dvojica vještaka su, u zajedničkom vještačkom nalazu, “iznijeli zaključak da nisu u mogućnosti istaknuti samo jedan od dva pretpo-

⁷⁶ Novoselec, P., *Hipotetički kauzalitet...*, str. 9.

⁷⁷ Županijski sud u Zagrebu, IV-K-197/99.

stavljena uzroka smrti. već ih ističu kao zajednički, konkurirajući uzrok smrti”. S jedne je strane mogući uzrok “trauma glave, a s druge strane intoksikacija, a koji su takve kvalitete da sami za sebe mogu dovesti do smrti osobe, što znači da bi u slučaju postojanja samo jednog od ova dva čimbenika mogla nastupiti smrt”. Naime, koncentracija fenotiazinskih preparata kod oštećenika bila je jednaka “koncentracijama kakve se viđaju kod osoba umrlih zbog intoksikacije tim preparatom”. U ukinutoj presudi prvostupanjski sud stoga zaključuje da se “s potrebnom sigurnošću ne zna da li je smrt nastupila uslijed ... ozljeda glave ili intoksikacije” te da je “ovaj realno mogući drugi stvarni uzrok smrti mogao ... samostalnim djelovanjem mimo već djelujućeg uzroka smrti dovesti do smrtne posljedice ili pak zajedničkim djelovanjem s traumom glave dovesti do smrti”.

Ne uspjevši dokazati uzročnu vezu između zadanih udaraca i oštećenikove smrti, sud je primijenio *in dubio pro reo*. Nespretna formulacija “zajednički, konkurirajući uzrok smrti”, upotrijebljena u vještačkom iskazu, upućivala bi, doduše, na zaključak da su udarci u jednom dijelu kauzalno pridonijeli smrti, no nastavak vještačkog iskaza otklanja takvo moguće tumačenje, tako da se zajedničko djelovanje obaju faktora ne može dokazati. No čak i ako bi bilo dokazano da bi ozljede nedvojbeno bile smrtonosne, a što je sporno, trebalo bi istražiti je li se konkurirajući uzrok u međuvremenu samostalno realizirao u posljedici te tako “preduhitrio” letalno djelovanje ozljeda.

Prvostupanjski sud svoje stajalište o uzroku smrti uopće nije pokušavao utemeljiti na materijalnopравnim teorijama uzročnosti, već je cjelokupnu problematiku sagledavao u sklopu činjeničnih pitanja. Za razliku od njega, VSRH se u ukidajućoj presudi⁷⁸ upustio u teorijsku problematiku. Pomalo nejasna dikcija vještaka navela je taj sud na stajalište da su “medicinski vještaci ... zaključili da se kod oštećenika radilo o dva neovisna uzroka smrti koji su svojim zajedničkim djelovanjem doveli do smrti ... “. Stoga, “prema teoriji ekvivalencije ..., taj uzrok ne isključuje uzročnost počiniteljevih radnji”. Ako bi posrijedi bilo zajedničko djelovanje obaju uzroka, tada se doista ne bi mogla osporiti faktička uzročnost zadanih udaraca, no u sklopu ispitivanja činjeničnog stanja žalbeni sud i ne može iznositi zaključke o pogrešnim činjeničnim utvrđenjima, nego jedino izraziti sumnju u pravilnost utvrđenosti činjeničnog stanja.⁷⁹ To više su u ukidajućoj presudi izlaganja o teorijama uzročnosti preuranjena; prethodno je, naime, potrebno u cijelosti razjasniti eksplanatorni aspekt uzročnosti.

Iako ni u ponovljenom postupku, usprkos pribavljenom mišljenju sedmeročlanog kolegija vještaka, nije otklonjena dvojba u pogledu pitanja što je do-

⁷⁸ VSRH, I Kž-625/00-7.

⁷⁹ V. Pavišić, B. i sur., Kazneno postupovno pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2010., str. 397.

velo do oštećenikove smrti, to nije spriječilo Vrhovni sud da u pravomoćnoj presudi⁸⁰ potvrdi postojanje uzročne veze. Sud pritom navodi kako spomenuta dvojba zapravo i ne postoji, budući da su “povrede koje su optuženici zadali oštećeniku apsolutno ... smrtonosne, nikakva liječnička pomoć ne bi smrt kao posljedicu otklonila, a potpuno je drugo pitanje kako tumačiti činjenicu da bi do posljedice došlo djelovanjem i same žrtve uzimanjem fenotijazinskih preparata, mada je mogućnost smrtnog ishoda uslijed trovanja fenotijazinima mala...”. Nemogućnost razjašnjavanja relevantnih okolnosti koje su u konkretnom slučaju dovele do smrti sud premošćuje jezičnom konstrukcijom, prebacujući naprosto drugi dio rečenice u kondicional, te na taj način prikriva okolnost da je “zbiljska” uzročnost i dalje ostala nepoznata, zbog čega bi u tom segmentu trebalo primijeniti načelo *in dubio pro reo* (v. *supra*, 6. 1.). Naprotiv, VSRH drži da bi se “na načelo *in dubio pro reo* žalitelj ... mogao pozivati jedino onda kada bi bilo sporno da li je oštećenik uopće bio živ u času kada su mu optuženici zadali apsolutno smrtonosne tjelesne ozljede, a to u konkretnom slučaju nije sporno ... “ Riječ je o tumačenju za koje je teško naći teorijsko uporište, a kojim se doseg ovog načela, kao jednog od središnjih načela kaznenog postupka, značajno suzuje. Ako pojam uzročnosti lišimo svih primjesa uračunavanja, što je i nužno u ovoj fazi, i ostanemo u okvirima *in dubio pro reo*, tada nema druge nego zaključiti da je u eksplanatornom smislu uzrok smrti djelovanje droge.

b. Atributivni aspekt uzročnosti. Iako je u faktičkom smislu uzrok smrti djelovanje droge, to ne znači da takvu smrt *a priori* ne možemo uračunati optuženicima. Uostalom, uzrok u eksplanatornom smislu po prirodi stvari ne može biti istovjetan uzroku u atributivnom smislu; u eksplanatornom smislu uzrok nije osoba X ili Y, već određeni prirodni proces, koji treba nastojati opisati u što većoj mjeri u skladu s idealom prirodoznanstvene egzaktnosti (npr. ubod nožem u određeni dio tijela, trovanje određenom toksičnom tvari). Suprotno tome, pri objektivnom uračunavanju “uzrok” (ako se uopće koristimo tim terminom, što nije osobito poželjno, s obzirom na mogućnost izazivanja zabune) jest isključivo određena osoba. Stoga eventualno uračunavanje oštećenikove smrti optuženicima u konkretnom slučaju nije u koliziji s činjenicom da smo, primjenjujući *in dubio pro reo*, ustanovili da je u “medicinskom” smislu smrt nastupila kao rezultat djelovanja droge. U ovom stadiju treba odgovoriti na posve drugačije pitanje: Je li radnjom stvoren nedopušteni rizik i da li se on realizirao u posljedici?

b'. Pitanje stvaranja nedopuštenog rizika od strane optuženika nije sporno. Naime, kako primjećuje *Roxin*, “što je to pravno relevantna opasnost, nije pi-

⁸⁰ VSRH, I Kž-362/01-6.

tanje logike ili prirodnih znanosti, već kriminalnopolitičkog vrednovanja.”⁸¹ Stoga je nemoguće zaniijekati da su optuženici zadavanjem udaraca povećali rizik nastanka posljedice, tj. da su svojom radnjom stvorili protupravnu opasnost za ljudski život, pri čemu je irelevantno koji je u konačnici uzrok smrti u eksplanatornom (faktičkom, forenzičkom, medicinskom) smislu.⁸² O izostanku nedopuštenog rizika eventualno bismo mogli govoriti u slučaju da je rizik nastupanja smrti povećan na zanemariv način ili pak da je prirodni kauzalitet radnjom optuženika neznatno modificiran, što ovdje nije slučaj.

b”. U pogledu pitanja je li se radnja počinitelja kojom se povisuje rizik ostvarila u posljedici, valja se osvrnuti na kraće izlaganje o uzročnosti koje je dano u ukidajućoj presudi. Ondje, naime, sud daje zanimljiv uvid: ako je konzumacija droge dovela do smrti, ne smije se izgubiti iz vida da je, između konzumiranja heroinske smjese i trenutka smrti, oštećenik, da nije bio ozlijeđen i ošamućen od udaraca, eventualno mogao potražiti liječničku pomoć, tj. injekciju protuotrova, koja bi mu možda pomogla. Ta okolnost donekle usložnjava zadatak pred kojim se nalazimo.

Zbog činjenice da su ozljede nanесene od optuženika umanjile mogućnost da oštećenik zatraži pomoć, nije riječ o pukoj modifikaciji prirodnog kauzalnog toka, pokrenutog od samog oštećenika (što bi bilo posrijedi da su, primjerice, oštećeniku zadane lakše ozljede), nego je riječ o tipičnom primjeru povišenja pravno relevantnog rizika. Drugim riječima, nema govora o problematici hipotetičnih kauzalnih tokova (u suvremenom značenju tog termina), pa tako ni o eventualnoj iznimci od njihove načelne irelevantnosti,⁸³ već se u cijelosti nalazimo u sferi pitanja je li se rizik ostvario u posljedici ili nije.

Prema *Roxin*ovoj taksonomiji, razlikuju se četiri slučaja isključenja uračunavanja zbog neostvarenja rizika u posljedici⁸⁴ (v. *supra*, 6. 2.). U ovom je kontekstu najrelevantniji od njih prvo navedeni: u posljedici se, naime, mora ostvariti upravo ona opasnost koja je izazvana povišenjem rizika od strane počinitelja. Isključenje uračunavanja moguće je samo ako je počiniteljeva radnja u “slučajnom”, pravno irelevantnom, odnosu s nastupom posljedice. Školski primjer te situacije je tzv. slučaj požara u bolnici (*Krankenhausbrand-Fall*): počinitelj koji puca u žrtvu s namjerom da je usmrti, ali je uspije samo lakše ozlijediti, pa žrtva ode na previjanje rane u bolnicu, gdje umre u iznenadnom požaru, odgovarat će za pokušaj, a ne za dovršeno kazneno djelo ubojstva. Iako je i ovdje počiniteljevom radnjom, formalno gledano, povećana opas-

⁸¹ Roxin, C., op. cit., str. 381.

⁸² Za finalističku koncepciju, koja daje drugačiji pogled na ovu problematiku, v. Kaufmann, Arth., Die Bedeutung hypothetischer Erfolgsursachen im Strafrecht, u: Festschrift für Eberhard Schmidt zum 70. Geburtstag, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1961., str. 200.-231.

⁸³ V. hipotetski slučaj *Berggrutsch-Fall*, Roxin, C., op. cit., str. 380.-381.

⁸⁴ Ibid., str. 384.-401.

nost od smrti žrtve, to povišenje pravno je irelevantno za nastanak konkretne posljedice. Riječ je u biti o preformuliranom pitanju koje je postavila još teorija adekvatnosti, tj. je li posljedica predvidiva ili nije. Uspoređujući naš slučaj sa slučajem požara u bolnici, možemo zaključiti da ovdje nema govora o isključenju uzročnosti zbog nepredvidivosti kauzalnog toka, budući da smrt, makar ona nastupila od droge, a ne od udaraca, nije relevantna devijacija kauzalnog toka pokrenutog od strane okrivljenika, za razliku od slučaja s požarom.

Navedimo još jedan slučaj iz njemačke sudske prakse: ljekarnik je iz nehaja prouzročio trovanje žrtve vitaminima, zbog čega je ona završila u bolnici, gdje se zarazila gripom i umrla.⁸⁵ Postavlja se pitanje odgovara li ljekarnik za prouzročenje smrti iz nehaja ili samo za tjelesnu ozljedu iz nehaja. U doktrini prevladava stajalište da uračunavanje smrtno posljedice ovisi o tome je li infekcija rezultat slabljenja tijela zbog gripe ili je do nje došlo potpuno neovisno. No ostaje pitanje što učiniti sa situacijom kada je dvojbeno je li djelovanje vitamina oslabilo tijelo. Nije sporno da je, primijenimo li *in dubio pro reo*, uzrok smrti u medicinskom smislu gripa, ali pitanje objektivne atribucije smrti od gripe ljekarniku i dalje ostaje neriješeno.

U oba primjera iz njemačke prakse pitanje uračunavanja posljedice rješavalo se uz određenu, neizbježnu dozu arbitrarnosti. Teorija, naravno, može dati načelne smjernice, ali granični slučajevi i dalje ostaju podložni različitim tumačenjima. Tako je i u našem primjeru, gdje se susrećemo sa situacijom u kojoj se ne može *beyond reasonable doubt* utvrditi bi li oštećenik preminuo i u slučaju da je radnja optuženika izostala. Primjena načela *in dubio pro reo* ovdje nije potrebna, budući da se nalazimo na terenu kauzaliteta u atributivnom smislu. Umjesto toga, potrebna je vrijednosna ocjena, koju možemo utemeljiti na teoriji o prestanku zaštitne funkcije dužne pažnje, teoriji o povišenju rizika, ili pak kombinaciji obiju teorija.⁸⁶ Prema *Schutzzwecklehre*, učenju koje zagovara primjenu načela *in dubio pro reo* i u sferi utvrđivanja činjenica i u području uračunavanja, počiniteljima se ne bi mogla uračunati smrt. Naime, polazeći od spomenutog načela u njegovu maksimaliziranom opsegu, uzrok smrti bila bi droga, a okolnost da bi žrtva možda potražila pomoć da nije bila pretučena ne bi mijenjala na stvari, budući da se takav hipotetski tijek događaja ne može utvrditi s najvećim stupnjem izvjesnosti, koji graniči sa sigurnošću. Stoga bi počinitelji odgovarali za pokušaj ubojstva, ili pak tešku tjelesnu ozljedu, ovisno o tome jesu li postupali s namjerom na ubojstvo ili nisu.

⁸⁵ OLG Köln NJW 1956, 1848.

⁸⁶ Iako se ove teorije najčešće spominju u okviru propisnog alternativnog ponašanja, njihova je primjena šira – teoriju o povišenju rizika pojedini pobornici probabilističkih teorija uzročnosti čak pokušavaju uzvisiti na rang vrhovnog kauzalnog principa. V. Roxin, C., op. cit., str. 368.

Do posve suprotnog rezultata došli bismo primjenom teorije o povišenju rizika. Prema izvornoj inačici ove teorije, posljedica se ne može uračunati jedino ako je izvjesno⁸⁷ da bi i u slučaju izostanka radnje kojom se povisuje rizik posljedica nastupila. Prema tome, ljekarnik bi odgovarao za prouzročenje smrti iz nehaja i onda kada se ne zna je li trovanje vitaminima oslabilo tijelo žrtve i na taj način pridonijelo razvoju gripe, pa čak i kada je vjerojatnost za to razmjerno mala. Budući da je u našem primjeru nesporno da je udaranje nogom u vitalne dijelove tijela na pravno relevantan način povisilo rizik od smrti, a ne može se isključiti mogućnost da bi počinitelj u suprotnom ostao živ, počinitelji bi odgovarali za dovršeno ubojstvo, odnosno za tešku tjelesnu ozljedu kvalificiranu smrću, ovisno o njihovoj namjeri.

Kako su i jedna i druga solucija ekstremni i pomalo beživotni koncepti, u ovom smo se radu zauzeli za kompromisno rješenje (v. *supra*, 6. 2.). Gdje točno na skali vjerojatnosti smjestiti taj kompromis, ostaje otvoreno, no relevantne okolnosti u ovom predmetu svakako govore u prilog zaključku da je riječ o dovršenom ubojstvu (odnosno teškoj tjelesnoj ozljedi kvalificiranoj smrću). Naime, žrtva je bila kronični narkoman, ovisnik o teškim drogama, pa je zasigurno već imala prethodna iskustva s predoziranje i znala koliko-toliko uspješno izbjegavati, ili barem odgađati, letalan ishod do kojeg bi eventualno dovelo uzimanje droge. Stoga je teško povjerovati da si je žrtva upravo taj dan ubrizgala “zlatni šut”, od kojeg bi umrla neovisno o pomoći koja bi joj mogla biti pružena u obližnjoj bolnici, specijaliziranoj za tretman ovisnika. Unatoč tome što načelo *in dubio pro reo* onemogućava zaključak da je smrt nastupila od zadanih udaraca, pri hipotetičnom ocjenjivanju mogućnosti da počinitelj sam potraži pomoć sud nije vezan tim načelom. Vjerojatnost da bi smrt nastupila i da je drogirana žrtva ostala neozlijeđena i povrh toga zatražila medicinsku pomoć znatno je manja od vjerojatnosti da se to isto, nakon nekoliko sati agonije, dogodi drogiranoj, ozlijeđenoj i ošamućenoj žrtvi. Stoga valja prihvatiti stav Vrhovnog suda prema kojem je riječ o dovršenom ubojstvu, a ne o pokušaju ubojstva.⁸⁸

Iako je u konačnici došao do prihvatljivog rješenja, VSRH je u pravomoćnoj presudi ostao na marginama suvremenog razvoja kaznenopravne dogmatike. Na to upućuje više pokazatelja, između ostalog i već citirano stajalište prema

⁸⁷ Naravno, budući da se radi o hipotetičkoj ocjeni, ne može biti riječ o apsolutnoj sigurnosti, nego o izvjesnosti koja graniči sa sigurnošću. V. npr. Jescheck, H. H. – Weigend, T., op. cit., str. 584.

⁸⁸ Ovom prilikom ostavit ćemo po strani pitanje je li na strani počinitelja postojala neizravna namjera ili svjesni nehaj. Autor se u pogledu toga slaže sa stanovištem Vrhovnog suda prema kojem je riječ o namjeri. Više o problemu razgraničenja v. npr. Martinović, I., Razgraničenje neizravne namjere i svjesnog nehaja, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1/2011., str. 49.-83.

kojem bi se optuženik mogao pozivati na *in dubio pro reo* jedino u slučaju kada bi bilo sporno je li oštećenik u trenutku zadavanja udaraca bio živ. Nadalje, teoriji ekvivalencije u presudi se aplaudira “kao najsvrhovitijoj teoriji uzročnosti” (premda ona u ovom slučaju samo odmaže), dok primjenu teorije objektivnog uračunavanja sud neosnovano ograničava na “slučajeve u kojima nije stvorena protupravna opasnost za objekt radnje ..., a o čemu se u konkretnom slučaju ne radi, pa primjeni ove teorije, koja je nastala u okvirima suvremene njemačke doktrine, nije bilo mjesta ... “. Tvrdi se čak i da “teoriju objektivnog uračunavanja sudovi primjenjuju samo u pojedinim slučajevima kod prometnih delikata”. Zbog toga bi činjenicu da je Vrhovni sud došao do istog rezultata kao što bi došao dosljednom primjenom teorije objektivnog uračunavanja trebalo tretirati kao koincidenciju. U svakom slučaju, domaća sudska praksa trebala bi nastojati šire primjenjivati objektivno uračunavanje, čime bi se doskočilo cijelom nizu doktrinarnih i praktičnih problema.

LITERATURA

1. Ambrož, M., Objektivna pripisljivost v kazenskem pravu, Zbornik znanstvenih razprav, vol. 65, 2005., str. 53.-80.
2. Babić, D., Filozofski i krivičnopravni pojam kauzaliteta, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, vol. 19., br. 2., str. 223.-233.
3. Bačić, F., Kazneno pravo – opći dio, Informator, Zagreb, 1998.
4. Bačić, F., Krivično pravo – opći dio, Informator, Zagreb, 1980.
5. Brennan, A., Necessary and Sufficient Conditions, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <http://plato.stanford.edu/entries/necessary-sufficient/>
6. Damaška, M., Značenje pravila “in dubio pro reo” u pozitivnom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 2/1958., str. 109.-120.
7. Dennett, D., Evolucija slobode, Algoritam, Zagreb, 2009.
8. De Pierris, G. i Friedman, M., Kant and Hume on Causality, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2008.
9. Dežman, Z., Predlog za izmenu Opšteg dela KZ SFRJ, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, 2/1991., str. 85.-94.
10. Đurđević, Z., Pravni položaj počinitelja kaznenih djela s duševnim smetnjama, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Zagreb, 2002.
11. Hall, N., Two Concepts of Causation, Causations and Counterfactuals, The MIT Press, Cambridge, 2004.
12. Hassemer, W., Grenzen des Wissens im Strafprozess. Neuvermessung durch die empirischen Wissenschaften vom Menschen?, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 4/2009.
13. Honoré, A., Causation in the Law, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <http://plato.stanford.edu/entries/causation-law/>
14. Jescheck, H. H. – Weigend, T., Lehrbuch des Strafrechts – Allgemeiner Teil, Duncker & Humblot, Berlin, 1996.
15. Kaufmann, Arth., Die Bedeutung hypothetischer Erfolgsursachen im Strafrecht, Festschrift für Eberhard Schmidt zum 70. Geburtstag, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1961.

16. Kozarić-Kovačić, D. – Grubišić-Ilić, M. – Grozdanić, V., Forenzička psihijatrija, Medicinska naklada, Zagreb, 2005.
17. Krapac, D., Kazneno procesno pravo – prva knjiga: Institucije, Narodne novine, Zagreb, 2007.
18. Liszt, F., Lehrbuch des Deutschen Strafrechts, De Gruyter, Berlin – Leipzig, 1919.
19. Martinović, I., Razgraničenje neizravne namjere i svjesnog nehaja, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1/2011., str. 49.-83.
20. Novoselec, P., Hipotetički kauzalitet kod nehatnih delikata i delikata ugrožavanja, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 38. (1988.), br. 1., str. 5.-16.
21. Novoselec, P., Opći dio kaznenog prava, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2010., str. 172.
22. Pavišić, B. i sur., Kazneno postupovno pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2010.
23. Petrović, B. – Jovašević, D., Krivično/kazneno pravo Bosne i Hercegovine – opći dio, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005.
24. Puppe, I., “Naturgesetze” von Gericht, JuristenZeitung, Vol. 49 (1994), br. 23, str. 1147.-1151.
25. Roxin, C., Strafrecht – Allgemeiner Teil, sv. I., Verlag C. H. Beck, München, 2006.
26. Salm, K., Das vollendete Verbrechen. Erster Teil. Zweiter Halbband, Duncker & Humblot, Berlin, 1967.
27. Salmon, W., Causality and Explanation, Oxford University Press, 1998.
28. Schünemann, B., Strafrechtsdogmatik als Wissenschaft, Festschrift für Claus Roxin 1, Verlag de Gruyter, Berlin, 2001.
29. Srzentić, N. – Stajić, A. – Lazarević, Lj., Krivično pravo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije – opšti deo, Savremena administracija, Beograd, 1978.
30. Suppes, P., A Probabilistic Theory of Causality, North-Holland, Amsterdam, 1970.
31. Tomić, Z., O uzročnosti u krivičnom pravu, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, vol. 49, 2006., str. 459.-477.
32. Triffterer, O., Österreichisches Strafrecht – Allgemeiner Teil, Springer, Beč, 1994.
33. Živanović, T., Princip uzročnosti u krivičnom pravu, Klasici jugoslovenskog prava – Toma Živanović, Službeni list SFRJ, Beograd, 1986., str. 257.-283.

Summary

THE PROBLEM OF CAUSATION IN CRIMINAL LAW

This paper deals with particular issues concerning causation in the theory and practice of criminal law. The first part of the paper briefly presents the latest natural-science and philosophical understandings of causation, and then discusses the functional model of causation in criminal law. This is followed by a presentation of the classical theories of causation and their criticism from the aspect of the proposed functional model. After resolving some terminological controversies, the central part of the paper deals with each of the two aspects of causation: causation in explanatory terms (factual causation), and causation in attributive terms (objective calculation). Finally, the purposefulness of the proposed model is tested on a case from domestic jurisprudence.